

COMPARTIR O COMPETIR¹

Joan Subirats

El primer que cal dir és que segurament aquests dos termes no expressen una dicotomia que no permeti barreges en les conductes habituals de la gent. Podríem dir que tots plegats som capaços tant de compartir com de competir, i que sovint fem les dues coses davant situacions concretes. Però en la meua exposició tractaré de remarcar els aspectes que més contrasten entre aquestes dues perspectives, sent conscient que en la pràctica els punts de barreja són força habituals. De fet, en la tradició analítica sobre dinàmiques i processos de negociació, s'acostuma a dir que és més útil tenir una perspectiva de "crear valor" (és a dir de guanyar-guanyar) a l'hora de tractar de trobar acords en un escenari d'interessos divergents, que no pas enrocar-se en una lògica de "reclamar valor" (un guanya i l'altre perd, joc de suma zero). Però, al mateix temps, qualsevol que hagi intervingut en dinàmiques negociadores sap que cal combinar les dues perspectives per evitar ingenuïtats i males pràctiques per part dels actors que hi intervenen.

El cert és que venim d'una època i som encara en una època en la que mètrica dominant de l'èxit té bases competitives, i que es pensa que només s'aconsegueix excel·lència superant els demés. Ens hem acostumat a expressions com "posició dominant", "control de quota de mercat", etc. Però, en els recents i profunds canvis estructurals que la revolució digital està generant, hem vist com s'alteren algunes d'aquestes regles del joc. Es cerquen nous paradigmes. I es posa de relleu que cal pensar en formes d'aconseguir innovació que aprofitin les grans potencialitats dels espais i de les tasques compartides. O es dona gran importància al capital social d'una comunitat, mesurat en la capacitat d'encarar reptes col·lectius des de les pautes adquirides i consolidades de reciprocitat i solidaritat. Així es parla d'una ecologia social de la innovació, més que d'un heroi-innovador. També hem après que no podem confiar en que les decisions col·lectives puguin sorgir només dels àmbits estatals o de les institucions públiques. Necessitem recuperar capacitats socials i compartides per moure'ns en les grans complexitats dels escenaris actuals. I en canvi, moltes dinàmiques socials i organitzatives segueixen pensades en clau jeràrquica i competitiva, sense tenir en compte els nous grans reptes que planteja el canvi d'època en el que estem immersos.

En efecte, la nova realitat social que va configurant amb el canvi tecnològic, té efectes múltiples i obre noves perspectives a la innovació social i a formes més compartides de generar valor (individual i col·lectiu). És evident que Internet com a plataforma d'intercanvi i comunicació, ha generat i generarà moltes iniciatives que trenquen els models tradicionals que coneixíem de crear, per exemple, riquesa o coneixement. Potser el més evident i que més intrínsecament ha anat unit al propi procés de construcció i funcionament d'Internet sigui el moviment generat per la possibilitat de compartir, de construir en comú, de col·laborar per generar

¹ Text redactat a setembre 2014

béns i coneixements basats en l'agregació i cooperació entre persones . Sota diferents denominacions, "commons", "procomú", "el comú", però amb una mateixa lògica, s'ha anat identificant una manera de fer i de pensar que trenca motlles i planteja canvis estratègics en la forma de viure, produir i consumir. I, perquè no, en la forma d'organitzar-nos i de governar.

Tots som conscients que hi ha determinats béns comuns, universals, que són vitals i insubstituïbles. Els més evidents són l'aire, el sol o l'aigua. En principi, no pertanyen a ningú, són de tots. I dic en principi, ja que com sabem, la pressió mercantil i competitiva sobre aquests bens ha anat creixent any rere any. A aquests béns bàsics en podríem afegir d'altres, com ara el llenguatge, l'educació,... Pensem, per exemple, en el cas de la vacuna contra la poliomielitis, descoberta per Jonas Salk, i que quan li van preguntar a qui pertanyia la patent de la nova vacuna va contestar: "A ningú, Pot algú patentar el sol?".

Precisament, un dels grans conflictes que es van produir en l'inici del mercantilisme i la consolidació dels estats liberals, va ser l'ofensiva contra els béns comuns, considerant que l'existència dels mateixos impedia el desenvolupament. En efecte, els "open fields" a Anglaterra, o a Espanya les terres comunals, van ser sotmeses a una gran pressió privatitzadora a través de "enclosures" o de simples privatitzacions i parcel·lacions. S'entenia, com va teoritzar posteriorment Garrett Hardin, que els béns comuns acabaven sempre en "tragèdia", ja que, en el clàssic exemple, si tu vas a pasturar amb el teu ramat en un espai que és comunal, els teus incentius estaran situats a aconseguir la màxima rendibilitat d'aquesta oportunitat, i per tant per competir millor amb altres usuaris de l'espai, afegiràs com més caps de bestiar sigui possible. Això acabarà implicant la sobreexplotació general d'aquest espai i de les seves pastures, i per tant la seva ruïna. Tot plegat acabarà en "tragèdia". En canvi, si aquest espai és d'algú concret i individual, aquest algú s'ocuparà de cuidar, de programar eficientment la relació competitiva millor entre el nombre de caps de bestiar i la quantitat de pastura disponible, aplicant les tècniques necessàries per millorar els resultats finals que seràn en benefici propi, i no en el benefici d'algú indeterminat que són els "comuns". La privatització i la competència que se'n deriva, produeix desenvolupament. I al final, a més a més, tots ens beneficiem. L'ideal del "homo economicus" parteix d'aquest criteri de racionalitat econòmica individual, que és la base del sistema mercantil i competitiu.

La tragèdia del comú, com ha afirmat recentment Ugo Mattei, posa de relleu dues representacions contradictòries del món. La representació hegemònica, essencialment fundada en el darwinisme social, fa de la competència, de la lluita i de l'emulació entre tots, l'essència de la realitat. Aquesta concepció va sorgir com a resultat d'una "modernització de progrés" de les forces del mercat que es van recolzar en les institucions polítiques públiques. És així com es van anar acabant, colonitzant o residualitzant, com ja hem dit, els béns i la vida comunal. A l'altre extrem, tenim una visió holística i ecològica del món, que es recolzava i es segueix recolzant en les relacions de col·laboració, de reciprocitat, de cooperació i de comunitat. El comú trenca amb la visió individualista tal com s'ha anat concebut en la tradició capitalista i que ha anat traslladant la idea de drets a cadascuna de les persones en singular. El comú parteix de la idea d'inclusió i el dret de tots a

l'accés, mentre que la propietat i la idea d'Estat que la fonamenta, es fonamenta en la rivalitat dels béns, i per tant en l'exclusió i la concentració del poder en unes institucions que ho asseguren i protegeixen. El comú, el que és compartit, tracta de situar-se fora del reduccionisme "subjecte-objecte" que acaba produint la mercantilització d'aquests últims. El comú no és mercantilitzable, i no pot ser objecte de possessió. Expressa per tant una lògica qualitativa, no quantitativa. No tenim un bé comú, formem part del comú, en la mesura que formem part d'un ecosistema, d'un conjunt de relacions en un entorn urbà o rural, i per tant el subjecte forma part de l'objecte. Els béns comuns estan inseparablement units a les persones, les comunitats i al propi ecosistema.

De fet, com s'han ocupat d'establir molts autors, no és cert que l'existència dels béns comunals acabi sempre en tragèdia, ja que és possible governar-los evitant els problemes dels que "volen anar per lliure" (Elinor Ostrom), i a més a més no es pot parlar de comú sense parlar de l'existència d'una comunitat que ho sustenta, ho regula i en té cura (David Bollier). En efecte, l'anàlisi de Hardin, identificant "commons" amb "tragèdia" ha tingut efectes persistents, en el sentit de considerar com utòpic, irrealitzable i poc eficient qualsevol alternativa que busqués una forma d'organització social diferent al binomi "mercat-competència/estat-regulació jeràrquica". Des de fa molts anys, la pugna, la tensió, s'ha establert entre les formes privades de gestió dels afers col·lectius, i les formes estatals de gestió dels mateixos. Els grans conflictes de l'era industrial, dels segles XIX i XX, es van plantejar en aquesta dicotomia, que va provocar, i al mateix temps va ser alimentada, per les ideologies que es situaven a un i a l'altre extrem. Però, en l'anàlisi crítica de Hardin es partia d'un escenari tan irreal com el que planteja l'absoluta racionalitat del "homo economicus". Si pensem en termes d'"homo economicus", de individu només preocupat per si mateix, aleshores no hi ha comunitat, no hi ha aprenentatges ni regles compartides, ni trajectòries històriques prèvies, i en canvi, en la pràctica tot això existeix. El que va descriure Hardin no era un espai "comú", era un espai lliure, una àrea "gratuïta" per a tots aquells que la volguessin utilitzar. Parlem aquí de "commons", del comú, del que es comparteix, referint-nos a espais, temes, iniciatives, que tenen els seus propis límits, tenen les seves regles socials d'ús, que disposen de normes per castigar o dissuadir als "polissons" (free riders), a aquells que només volen aprofitar-se en benefici propi de l'espai comú. Quan parlem de "commons", quan ens referim al comú, indefectiblement ens hem de referir a la comunitat i a les relacions, que mantenen i gestionen el que es comparteix.

És per això molt significatiu el reconeixement que s'ha fet a la recentment desapareguda Elinor Ostrom en la concessió del Premi Nobel d'Economia l'any 2009. En el seu llibre "Governing the Commons" de l'any 1990, va recollir desenes i desenes d'experiències a tot el món que havien aconseguit al llarg d'anys, decennis i fins i tot segles, de mantenir les seves terres, els seus recursos naturals, les formes de producció i suport, de manera comunitària, sense per això haver de inclinar cap a les formes ara convencionals i aparentment úniques de la propietat i gestió privada per una banda o de la propietat i la gestió estatal per l'altra. I va ser així mateix capaç de sistematitzar certs principis generals que permetien imaginar que aquestes experiències no eren úniques i irrepetibles. Des de l'aparició de la seva obra seminal, han estat centenars els estudis que s'han desenvolupat al

respecte, alguns seguint la seva estela, altres des de perspectives crítiques però insistint en la potència estratègica del debat sobre el comú, sobre les lògiques de funcionament compartit.

Tot això ens mostra que, com avançàvem, quan parlem de compartir, de col·laborar, de fer en comú, no parlem simplement de com gestionar un recurs o una cosa. Ens estem referint a un fer o a un gestionar un recurs que sorgeix d'una comunitat aplegada a l'entorn d'aquell recurs o d'aquella tasca, unes relacions, uns valors socials, unes regles i unes normes que serveixen per organitzar aquest recurs i les derivacions socials que l'ús i el govern col·lectiu exigeixen. L'experiència en el camp dels recursos naturals que Ostrom va analitzar i sistematitzar, ens serveix ara per poder elevar el tema de "commons" a la categoria de paradigma socioeconòmic (Bollier, Mattei). I ens porta per tant a la pregunta clau en l'actual procés de canvi d'època que travessem i que aquí tractem d'analitzar i valorar. ¿Fins a quin punt és possible que les persones puguin decidir i governar la gestió dels seus recursos i necessitats de manera cooperativa, de manera compartida?. ¿És possible imaginar per tant una forma diferent de relacionar-se i de progressar que no estigui vinculada a la competència, quan precisament en els darrers dos segles s'ha assimilat excel·lència a competència?.

És en aquest punt crucial, quan Internet representa una palanca multiplicadora evident d'aquest potencial històric dels "commons" aquí breument ressenyat. El mateix disseny d'Internet, la seva capacitat per reduir enormement els costos de la connexió i la interacció, i la seva capacitat per millorar sobre la base de la cooperació entre els seus usuaris, ha generat una renovació evident del potencial del comú. La innovació cooperativa, la creació cultural col·lectiva, troba a Internet una oportunitat única per multiplicar-se i desplegar-se. Aconsegueix innovar cooperant, canviant la lògica del mercat en el qual la innovació està directament vinculada a la competència, i per tant a la no cooperació (tot i que hi ha exemples d'innovació cooperativa promoguda per empreses quan els costos d'aquesta innovació són excessius per poder ser assumits per una empresa en solitari; exemple: nous motors per a vehicles, però després aquesta cooperació queda interrompuda per la competència en la comercialització de la innovació aconseguida i es torna a allò considerat com "natural": la competència, la rivalitat). La qual cosa no vol dir que aquesta mateixa capacitat no pugui ser fàcilment mercantilitzada o utilitzada (com algunes tècniques de crowdsourcing demostren, o la constant batalla per apropiar-se de les innovacions per part dels operadors mercantils). No podem ser ingenus i imaginar que a Internet tot són avantatges, i que això no ens permeti veure els costats negatius i tèrbols del gran canvi tecnològic, però volem aquí destacar els aspectes vinculats al debat sobre compartir o competir.

En efecte, Internet permet cooperar i coordinar-se, sense necessitat de confiar només en els mecanismes del mercat competitiu com passa en el sistema de fixació de preus o en el paradigma actual i hegemònic de l'organització empresarial. A Internet els processos d'innovació es poden fer de manera individual, aparentment desorganitzada i amb una capacitat de constant de millora i renovació, sense control superior o jeràrquic algun. El valor que es genera a través d'aquests mecanismes d'interacció i cooperació, són accessibles generalment per a qualsevol.

Pensem per exemple en el valor que s'acumula en els exemples que ofereix les diferents versions de Wikipedia.

No és que fins l'aparició d'Internet, aquest treball cooperatiu, aquesta creació de valor conjunta, lliure de traves o mediacions comercials no existís. Simplement no era tan visible des del punt de vista del mercat o dels mecanismes destinats a calcular i mesurar la riquesa produïda. Ha existit sempre un camp d'activitat, de treball recíproc, solidari i cooperatiu entre persones i col·lectius, més enllà d'aquesta visió que esgota tota possibilitat d'activitat fora de l'àmbit mercantil o públic. Hi ha molts recursos i necessitats que escapen d'aquesta dicotomia. El comú, l'activitat social, ofereix serveis que no es consideren en si mateix significatius, ja que no hi ha consciència del seu valor intrínsec. Només se'ls troba a faltar quan desapareixen i s'ha de buscar substitut al que abans es donava per descomptat. És evident que el treball de les dones en l'àmbit domèstic o en la socialització, educació i cura dels menors, o la cura a la gent gran, formaria part d'aquest univers de "invisibilitat" de la feina compartida. Però, passa el mateix a l'escenari ambiental, com ens recorda Mattei, quan per exemple desapareixen els manglars a la costa o les barreres de corall, i els efectes de qualsevol "tsunami" són molt més agressius. És aleshores quan valorem el que no havíem considerat com rellevant fins aleshores.

Hi ha molt valor social i col·lectiu creat a les famílies, als barris, als llocs de treball, als camps o a les ciutats. Hi ha molt valor ambiental en la conservació d'elements i recursos bàsics dels ecosistemes. Però, simplement aquest valor no ha estat, no és reconegut. Internet ha significat la posada de llarg modernitzadora, per dir-ho així, d'aquesta cooperació social, d'aquesta creació col·lectiva de valor, de manera "moderna", potent i multiplicadora en i des de la seva globalitat. Encara que evidentment, com va passar amb els comuns i les "enclosures", el capitalisme cognitiu tracti ara de perseguir i "tancar" els intercanvis i el "peer to peer" a la xarxa., aprofitant-se del que neix de manera col·laborativa o compartida, o tractant de "tancar" espais o de reduir la neutralitat de la xarxa.

El que és significatiu, entenc, és que aquesta capacitat de generar valor, aquesta capacitat de gestionar recursos, de multiplicar el seu potencial d'ús, d'articular al seu voltant creadors i perceptors a la vegada de beneficis individual i socialment útils, es fa sense que el mercat o l'Estat intervingui. En molts casos el valor creat no genera rivalitat d'ús, i per tant no és un bé privat, però tampoc necessita de la reglamentació i gestió dels poders públics. Els exemples són múltiples, però recordem simplement la potent realitat del que s'anomena "creative commons", els casos d'institucions educatives o de recerca que treballen obrint les seves eines i bancs de dades educatives o el resultat de les seves investigacions, o el impacte del cada vegada més espectacular èxit de Wikipedia en les seves múltiples versions.

El que Internet ha posat en relleu és una cosa que des de fa anys passava al món del comú i la defensa dels recursos naturals descrit per Ostrom o en el terreny del cooperativisme que tant desenvolupament, encara que desigual, ha anat tenint al món. El que es valora en la cooperació a Internet és la pròpia possibilitat de compartir, de formar part, de generar valor sense competir. La conclusió a la que fàcilment s'arriba és que si es coopera, tots guanyem. Si només competim, uns

guanyen i altres molts perden. D'altra banda, el que anem veient és que la lògica del comú, aconsegueix fer avançar projectes o respostes a problemes que des de la perspectiva del mercat no semblen rendibles, o que resulten massa marginals o arriscats. El valor no es genera des de la lògica dels diners i del benefici, sinó des del propi compromís individual de seleccionar el que un vol dedicar-se, d'utilitzar el que un troba o li agrada, i des de la lògica de compartir-lo amb altres de manera oberta i fins i tot casual. La innovació o l'excel·lència ja no és monopoli de la competència i de la iniciativa mercantil i no és indefectiblement colonitzada per aquesta.

Obviament, tot això sembla molt bonic, i explicat així, semblaria que en aquest escenari no hi ha problemes, contradiccions o qüestions o conflictes de poder. És evident que quan parlem del món del compartir, del món del comú, no estem parlant d'una mena de panacea universal que ho resol tot de manera màgica. El que es tracta és d'entendre que comencen a haver-hi connexions significatives entre velles i tradicionals formes col·lectives de gestionar recursos, béns i subsistència, amb noves formes de cooperació i de creació col·lectiva de valor, vinculades al gran canvi tecnològic i a la globalització. I que, per tant, davant els problemes que tenen i han tingut tant les opcions purament mercantils com les purament estatals, l'existència d'un pol cooperatiu comunitari expressat en la idea de l'economia col·laborativa, de "el comú", de "commons", obre nous escenaris a transitar i experimentar.

¿Té alguna cosa a veure tot això amb el debat sobre la crisi de la democràcia?. Pel que hem anat comentant, la nova era en la qual vivim genera moltes més possibilitats d'accés i distribució de recursos immaterials (informació, cultura, coneixement), més gent que té accés a instruments de creació, i tot això possibilita un augment significatiu de les vies i oportunitats d'intervenció i de qüestionar les diferents manifestacions del "que està establert". Més producció entre iguals, més intercanvi i més oportunitats per compartir entre iguals, més horitzontalitat en les relacions. Menys necessitat de delegar, menys necessitat d'autoritats que obrin i tanquin portes, menys espai per intermediacions sense valor. La perspectiva democràtica en el debat sobre el paper de les TIC, ens condueix inevitablement a temes com accés i regulació, i és precisament aquest l'àmbit en el qual la política tradicionalment s'ha mogut. Deia Laswell que política és la forma de decidir qui obté què (accés), quan i com (regulació). La versió actual de la democràcia es mou constantment en el marc dels dilemes marcats per l'evolució de l'estat liberal i la seva complexa i laboriosa democratització al llarg dels segles XIX i XX.

L'anomenat Estat Social de Dret, o Estat de Benestar, va expressar l'acord històric entre l'economia de mercat i el "necessari" intervencionisme estatal com a mecanisme equilibrador i redistributiu. Però, la crisi actual d'aquest model i les noves perspectives del canvi d'era, obren camins a formes alternatives de buscar una reformulació democràtica que torni a buscar fonament en la igualtat i en la justícia. La via del "comú" busca suports a les necessitats i no en el consum, en l'ús més que en l'intercanvi, en la convicció que hi ha recursos suficients per a tots i no en la visió de la competència per recursos escassos, en una visió antropocèntrica de cooperació i no en la visió competitiva i racional-econòmica, en la seva preocupació pel "nosaltres" i no en l'èmfasi en els recursos, en la capacitat de

compartir des de l'autonomia més que en la idea d'autoritat que imposa regles davant l'inevitable conflicte. Hi ha més preocupació per l'accés i l'ús que per la propietat. La lògica de govern no es fonamenta, com dèiem, en els equilibris entre el paper de l'Estat i el del mercat, sinó en la idea del policentrisme, la descentralització i l'acord entre iguals preocupats per problemes comuns. Més cooperació, menys competència.

Fixem-nos que, malgrat l'esquematisme forçós d'un tema que encara ha de desplegar tot el seu potencial, el que sembla evident és que la perspectiva del comú camina per camins diferents als que ens havíem acostumat i que, encara ara, molts consideren com els únics possibles. No es tracta només de distingir i relacionar els que tenen dels que no tenen, o els propietaris dels que no ho són. Què passa amb els que coprodueixen?, amb els que només fan servir?, amb els copropietaris, MB els que s'auto-organitzen. Ja no es tracta només de veure com es "participa" (llegint una recepta), sinó com es "fa" (cuinant el pastís). Podríem dir que són més importants les relacions que les transaccions.

El canvi tecnològic permet reforçar la democràcia o incrementar les possibilitats de control i de restricció de les llibertats. Pot, en aquest sentit, potenciar i estendre esferes d'intervenció ciutadana més directa i més relacionada amb el canvi i la transformació de les condicions de vida de la immensa majoria, o pot esdevenir un nou instrument d'explotació i submissió. En aquest dilema, l'espai del comú desplega totes les seves potencialitats, ja que evita la dependència estatocèntrica de qualsevol avenç social, i eludeix així mateix la connexió estrictament mercantil de qualsevol possibilitat d'emancipació. Ampliar, estendre el camp del que compartim, pot permetre estendre, ampliar les salvaguardes d'una major autonomia social en què les potencialitats tecnològiques ja esmentades puguin desplegar-se. Podem imaginar una alternativa al dilema estricte mercat-estat fundada sobre el que compartim, utilitzant l'ecosistema com a model, en el qual una comunitat d'individus i de grups socials s'entrellacen per connexions horitzontals de reciprocitat a través de xarxes que mantenen la dispersió del poder. Ni jerarquia ni competència, sinó participació i col·laboració. Amb un paper de certes prestacions i capacitats del mercat que poden ser perfectament compatibles amb el que estem descrivint. Amb un rol de l'Estat de naturalesa molt diferent de l'actual. Més de garantia que de jerarquia. Més de col·laborador que decisor.

Si alguna cosa queda clar en els temps que corren, és que no hi haurà "nova política", "nova democràcia", sense que això afecti de manera substantiva i neta la vida quotidiana de la gent. Està en joc que la tecnologia, que permet evitar intermediacions sense valor, que posa en qüestió formes obsoletes de fer política, permeti així mateix construir una societat més equitativa, més justa, o en paraules de Rosanvallon, "una societat d'iguals".

Estem en moments de gran transformació en la vida i les interaccions socials. Anem transitant d'unes trajectòries individuals relativament previsibles i segures, a un escenari en què les perspectives i recorreguts vitals de les persones vénen dominats per les incerteses i sensació de risc. La nostra societat ja no pot explicar-

se a partir d'eixos de desigualtat essencialment verticals (dalt-baix) i materials. Això no vol dir que no segueixen sent importants, però el que veiem és que anem cap a una societat en què es fan més fràgils o es trenquen els vincles d'integració social (dins-fora). Els factors de classe segueixen influint, però sorgeixen múltiples eixos de desigualtat i de diversificació social, generant per tant una molta major complexitat en el diagnòstic i en la recerca d'alternatives.

Mentres s'han anat podent mantenir en peu llaços socials forts, dinàmiques socials comunitàries o grans agregats socials, les coses anaven marxant, ja que eren aquests col·lectius els que acabaven integrant unes prestacions i serveis públics pensats en clau homogènia (per categories) i fortament especialitzats. Avui, amb forta desintegració social i amb renovades dinàmiques individualitzades, la cosa ja no funciona tan bé com abans. Es perd eficàcia i legitimitat. I resulta ja impossible seguir augmentant la despesa pública mentre perden ràpidament força les capacitats redistributives d'uns estats superats per la globalització financera i mercantil.

Podem afirmar que el benestar social, va cada vegada veient menys com una reivindicació global o purament ideològica, per convertir-se cada vegada més en una demanda personal i comunitària, articulada al voltant de la vida quotidiana. Els problemes i les expectatives viscudes a través de les organitzacions socials primàries requereixen solucions concretes, però sobretot solucions de proximitat. El punt clau de les polítiques socials de nova generació, segueix sent la lluita contra les desigualtats, però evitant l'homogeneïtat, reconeixent les diferències i plantejant una forta defensa de l'autonomia i la singularitat, enteses com situacions en què no es dona una relació de dominació d'uns sobre altres, siguin aquests qui siguin. S'aspira a una forta equitat, valorant la diversitat i apostant perquè cadascú pugui seguir les seves trajectòries vitals i personals des de la seva autonomia. I és en aquesta nova visió en què la concepció del comú, del que és el compartir, del que ens fa ser interdependents, té molt a aportar.

Fins ara no es concebien les polítiques socials sense la presència decisiva de l'estat, en les seves diverses formes territorialitzades. Però, ara som conscients que el que és públic no s'esgota en l'esfera estrictament institucional. Sabem que són decisives, en molts casos, la presència i capacitat d'agència de persones, famílies i col·lectius per assegurar que les situacions de misèria i exclusió no proliferin més del que ho fan. Sabem que sense les lògiques de partenariat i concertació entre poders públics i entitats del tercer sector, molts col·lectius i persones estarien avui desatesos. I també sabem que les empreses mercantils tendeixen a evitar en els seus processos d'intervenció en l'esfera social aquelles situacions i casos en què la seva capacitat de rendibilitat es vegi summament minvada. Tot això configura un futur en què els temes de l'economia social i solidària, els espais d'innovació social que busquen transformar i no només pal·liar la desigualtat social inherent al sistema competitiu d'economia de mercat, s'aniran entrellaçant i, des de la seva pròpia realitat i fonament comunitari, trobaran a la potent realitat digital una palanca en què assentar i consolidar les seves iniciatives, sense passar forçosament per la intermediació estatal.

Els processos d'inclusió i exclusió són socials, i no es poden reduir a meres fórmules o paràmetres. Són processos de risc personal i col·lectiu cada vegada més freqüents en la societat actual. Són també processos molt vinculats al territori més proper. Són processos en què individu, comunitat i relacions socials són elements clau. Són processos definitivament participatius i oberts. Tot això ens indica les potencialitats de la combinació Internet-Compartir. Les rígides formes d'intervenció estatal permeten un escàs marge de maniobra per atendre persones i situacions cada vegada més diferenciades. Des de prop, des de la comunitat, des de l'espai del comú, es pot intervenir amb molta més capacitat d'integralitat i especificitat. I des de lluny, des de l'esfera global, des dels seus potencialitats d'interacció i d'accés, és possible superar localismes i dinàmiques tancades.

El que queda clar és que els canvis en els problemes que afecten les persones són enormes, i justifiquen el qualificatiu de canvi d'època.

Com ja hem dit, els resultats d'aquest procés haurien de contribuir a la defensa d'una nova concepció del "públic", apropant-lo a la idea de "comú", i per tant, anant més enllà de la visió tradicional de monopoli del poder institucional sobre els assumptes públics. Entenem que és cada vegada més important superar l'esmentada visió monopolista per la qual els "interessos generals", el "bé comú", seria una cosa que només podrien defensar legítimament els poders públics. Estem en moments en què els interessos col·lectius necessiten fonaments sòlids i consensos i accions prou significatives i potents per poder tractar de respondre a l'ofensiva individualista, d'excel·lència elitista i competitiva, de "campi qui pugui", que sembla presidir de manera hegemònica l'escena propositiva.

Entenem que aquesta nova concepció del que és públic com del comú, és a dir, com el que és assumpte de tots, està vinculada a una idea dinàmica i compartida de ciutadania. Una concepció de la ciutadania articulada des dels valors de la igualtat d'oportunitats i de condicions de partida, de la solidaritat, la democràcia, i l'autonomia personal. Una ciutadania que només pot créixer i consolidar-se mitjançant el seu propi exercici. Una ciutadania que ha de deixar de ser un simple receptacle o contenidor de drets reconeguts, per esdevenir un exercici permanent de corresponsabilitat i solidaritat social sobre els problemes comuns.

Un aspecte preliminar a tot això serà, però, arribar a comprendre quins són els condicionants d'aquest nou escenari en el marc de l'actual crisi econòmica. En aquest sentit, es parla (Ambrosini) del sorgiment d'una "classe ansiosa", més preocupada per defensar les seves pròpies posicions socials i d'identificar els enemics que puguin posar en perill, que de descobrir els vincles que els uneixen amb els altres subjectes de les comunitats més àmplies de les que formen part. I és precisament aquesta tendència al "campi qui pugui" o culpar el nouvingut, el que augmenta les dificultats per a la mobilització de les energies necessàries per donar resposta col·lectiva a problemes comuns.

Com ja hem anat dient, hem de ser molt conscients del fet que aquesta no és, en absolut, una transformació conjuntural, i que el riu, per tant, no tornarà a les seves anteriors lleres. La crisi està marcant un punt d'inflexió sobre el qual ja no sembla que hi pugui haver marxa enrere. Lamentablement, aquesta crisi no ha obert un parèntesi o una situació temporal d'excepció a partir de la que després poguem

recobrar la "normalitat" perduda. El desenvolupament i els efectes de la situació actual permeten afirmar la condició estructural de la precarietat econòmica i social s'imposa com a norma en el si d'un sistema econòmic, social i cultural de base competitiu i desigual.

Des d'una perspectiva normativa, entenem que si combinem espai del comú i inclusió social, podem defensar un concepte de ciutadania que introdueixi, d'una banda, una perspectiva de participació activa en les tres grans esferes: l'economia, mitjançant una presència activa en la producció de valor social dins o fora del mercat; la política, mitjançant l'exercici actiu d'una ciutadania de ple dret; i les xarxes socials, personals i familiars com a expressió de la identitat i la pertinença comunitària i com a factors de prevenció i protecció davant l'exclusió.

Vivim en un moment històric en el qual es fa necessari revisar molts dels conceptes teòrics que sostenien i continuen estant en les bases dels nostres sistemes socials i polítics, tot i els canvis experimentats. La noció de ciutadania és un clar reflex. Clarament vinculada al naixement i l'evolució de l'època moderna va patir una evolució progressiva fins a la consolidació dels estats de benestar. Avui, des de diferents moviments socials i múltiples col·lectius i entitats, s'està apostant per un nou plantejament que entén la ciutadania en la seva pràctica. És a dir, que l'entén des de l'acció, des del seu exercici, des del desenvolupament ple de l'autonomia de cada persona en el marc de la seva comunitat de referència, des de l'espai del que es comparteix, del que és comú, més que des de l'estàtica adquisició d'uns drets formals. Cal apuntar així que la major qualitat democràtica es troba estretament vinculada a l'exercici d'aquesta nova ciutadania. En efecte, quan parlem de ciutadania en relació amb una inclusió social plena ens estem referint per tant a aquest sòcol comú de la participació de tots i totes en la resolució dels assumptes comuns.

La inclusió social és habitualment entesa com la situació o procés oposat al de l'exclusió social. Però, si bé és molt comú el dedicar un llarg nombre de pàgines esmicolant el concepte d'exclusió social, el que significa en diferents àmbits i quines són els seus trets o dinàmiques característiques, les al·lusions a que significa "inclusió" són molt més escasses. Creiem en aquest sentit que és de vital importància començar reconeixent la pluralitat d'elements que conflueixen en el que no és tant una posició fixa o un estatus, com una situació. I, per tant, canviant i inestable. Així doncs, convé d'entrada defensar una noció d'inclusió que reconegui que els factors que incideixen i determinen la inclusió social de les persones són molt diversos, que no necessàriament tenen a veure amb la disponibilitat de recursos econòmics i que sovint tenen a veure amb aspectes de caràcter immaterial: culturals, socials o polítics.

Sembla clar que quan parlem de qualitat de vida, de benestar o de transformació social, estem referint-nos a situacions en què les persones viuen amb plenitud la seva autonomia, i al mateix temps conviuen, es relacionen i interaccionen amb altres persones, preocupant-se dels assumptes col·lectius. Rosanvallon es refereix a això quan proposa renovar el debat sobre la ciutadania, superant la concepció individualista del mercat que confon personalització i singularitat amb capacitat de consum. El problema polític és rescatar aquesta noció de personalització, de

singularitat, i situar en una perspectiva social que el combini amb la reciprocitat i la comunitat. I aquest objectiu és un objectiu significatiu de la democràcia del comú, del que és compartit, que aquí reivindicuem: la capacitat de construir un món a la vegada respectuós de la singularitat, de l'autonomia, i al mateix temps basat en la comunalitat, en el que ens uneix. Enfront de la "societat dels singulars" (amb personalització dels consums, amb creixents desigualtats), la "societat dels iguals" (amb lògica de compartir, amb sentit de solidaritat i de reciprocitat), sense que això impliqui la difuminació de la diversitat inherent a la societat contemporània. Posant més l'èmfasi en l'ésser que en el tenir.

Aquesta democràcia renovada que busquem, aquesta defensa del comú, o aquesta forma de relacionar-nos de la que parlem, té a Internet, com ja hem assenyalat, un escenari de potencialitats evidents (tot i els riscos de control i de pèdua de privacitat que també coneixem). En l'esfera política, ja que facilita notablement l'accés, la informació i la mobilització, evitant la transició-intermediació forçosa via partits-institucions. En l'esfera econòmica, ja que, com hem esmentat, permet el construir-finançar-distribuir iniciatives, empreses, productes, sense haver d'acudir forçosament als canals establerts, recolzant-se en la capacitat de compartir, de generar valor des de la horitzontalitat i la construcció col·lectiva. En l'esfera social, ja que precisament l'increment de la connexió online s'ha demostrat que augmenta i reforça les connexions presencials i la mobilització social.

¿Compartir o competir?. Tornem a l'inici d'aquestes reflexions. El que cada cop té tothom més clar és que cal compartir per competir millor. I que cal tenir competències per poder compartir i encarar un futur ple d'incerteses. Hem de valorar la gran importància de l'autonomia individual, però al mateix temps reconèixer que son essers profundament interdependents. I que només els processos compartits col·lectivament són duradors i resilients. Això vol dir encarar l'educació com a cap d'aprenentatge tant de l'autonomia com de la interdependència. Construir "míssils intel·ligents" (que diu en Bauman), més que programar persones per tasques de les que desconexim perfils i requeriments. Ensenyar a crear valor compartint i a no ser ingenus en aquesta feina de teixir i desteixir complicitats. Com diu un d'aquests proverbis africans que ara anem coneixent: "Si vols anar ràpid, camina sol. Si vols arribar lluny, ves acompanyat".